

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ONA TILI VA O'QISH
SAVODXONLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI**

Ernazarova Dilnoza Dilmurod qizi

Toshkent shahar Olmazor tumani 46-maktab, boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini o'qitishning zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishda didaktik asoslarning o'rni xususida so'z yuritiladi. Shuningdek sohalarga oid misollar ko'rib chiqiladi, matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritiladi hamda tahlil olib boriladi.*

Kalit so'zlar: *didaktik o'yinlar texnologiyasi, interfaol metod, kombinatsiya, o'quv-bilish faolligi, innovatsion prinsip, shakldosh va ma'nodosh so'zlar.*

KIRISH

Bugungi kun shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir paytda boshqa sohalar kabi ilm-fan sohasi ham rivojlanishlarni, bilimlarni yangicha qarashlar bilan o'rganishni talab etmoqda. Bu esa o'z navbatida, har bir fanga doir yangicha metodologik prinsiplarni, yangicha ta'lim texnologiyalarini kashf etish, rivojlantirishni taqozo qilmoqda.

Ona tili fanidan davlat ta'lim standartlari – DTSning malaka talablari bo'yicha o'quvchi shaxsida shakllantirilajak o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish; kamolotga intilish, mustaqil o'qib-o'rganish; nutqiy kommunikativ kompetensiyasini muntazam oshirib borish; o'z bilimi, xatti-harakatini baholash va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini egallash, til imkoniyatlaridan foydalangan holda fikrni to'g'ri, ravon bayon eta olish qobiliyatini rivojlantirish kabi me'yorlarga alohida e'tibor qaratilgan [2].

ADABIYOTLAR SHARHI

Nazariy tahlil “nutq” tushunchasiga mavjud tilshunoslik, pedagogik, psixologik hamda metodik adabiyotlarda turlicha izohlar berilganligini ko'rsatdi. Xususan, “Pedagogik ensiklopedik lug'at”da nutq “insonlarning til vositasida amalga oshiriladigan muloqot (kommunikatsiya) shakli bo'lib, u fikrni ifodalash vositasi bo'lishi bilan birga fikrlashning asosiy mexanizmi” [4, 15-b.], “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi”da nutq deganda uning og'zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar)” [6, 424-425-b.], deya e'tirof etiladi. Psixologlar tomonidan nutq “odam tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish va avlodlarga berish yoki o'zaro aloqa o'rnatish yoki o'z harakatlarini rejalashtirish maqsadida tildan foydalanish jarayoni” [5, 192-b.], deb ta'riflangan. Metodik olimlar tomonidan nutq “kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solish” sifatida ham talqin etilgan. Bir so'z

bilan aytganda, nutq ijtimoiy sub'ektlarning til vositasida amalga oshiriladigan faoliyat turidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

“O‘qish kitobi” darsliklarida berilgan matnlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq ko‘nikmalarini shakllantirishda vosita hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarni matn mazmunini to‘g‘ri tushunish, ongli va ifodali o‘qiy olish, matnda berilgan axborotni idrok qilish, matnda ifodalangan voqelikka nisbatan munosabat bildirishga tayyorlashdir. Shunga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi metodik tayyorgarlikni darsning maqsadi, o‘rganilayotgan materialning mazmuni, o‘quvchilarning mavjud bilim, ko‘nikma, malakalari darajasiga ko‘ra amalga oshiradi. O‘quvchilarni asar matnini o‘qishga tayyorlashda, birinchi navbatda, ularni matn mavzusi, tili, g‘oyaviy mazmuni va badiiy-estetik qiymati bilan tanishtirish, matn mazmunidan tegishli xulosa chiqarishga e‘tibor qaratiladi. O‘qish faoliyati ham nutqning alohida ko‘rinishi hisoblanadi.

O‘quvchining o‘z fikrini qanchalik mazmunli, aniq va to‘g‘ri ifodalay olishi uning o‘quv-bilish faolligi darajasini, ko‘nikma va malakalarini aniqlashga imkon beradi. O‘qish darslarida matnni idrok qilish va mazmun-mohiyatini o‘zlashtirish yuzasidan qo‘yilgan savol va topshiriqlar o‘quvchilarni o‘ylashga majbur qilishi, javob berishda muallif qo‘llagan iboralardan, badiiy tasvir vositalaridan foydalanishga qaratilishi, nutqda ko‘proq o‘zi uchun yangi so‘z va iboralarni ishlatishga undashi lozim.

Matnni o‘qish ko‘nikmasiga egalik, o‘z navbatida, o‘quvchi nutqini boyituvchi muhim omillardan biri sanaladi.

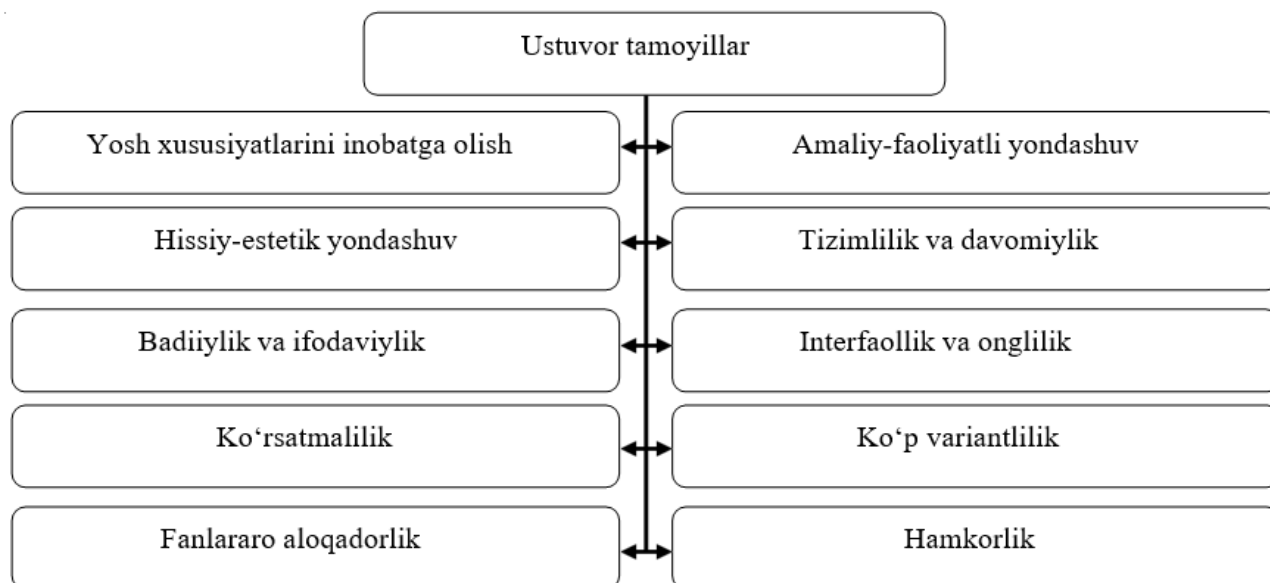
Boshlang‘ich ta’limga oid “Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari”da “O‘qish” darslari oldiga qo‘yiladigan didaktik talablar o‘quvchilar e‘tibori nimani o‘rganish va nimani esda saqlab qolish kerak ekanligiga qaratilishidan boshlanadi.

Matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarni ijodiy, mustaqil va mantiqiy mushohada yuritishga, matnni tahlil qilish va unga o‘z munosabatini bildira olishga o‘rgatish o‘qituvchidan katta mahorat talab etadi.

Tadqiqotni olib borish davrida, shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o‘stirish jarayonida ustuvor bo‘lgan tamoyillar ham aniqlandi. Ular quyidagilardir (1-rasm):

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

1-rasm. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish jarayonining didaktik tamoyillari

Zamonaviy metodlarning eng asosiylari sifatida quyidagi metodlar e'tirof etilganligi hammamizga ma'lum: modulli ta'lim texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, interfaol metod texnologiyasi, didaktik o'yinlar texnologiyasi va sinov darslari. Bular innovatsion metodlardir.

Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlarni qo'llash vositasida o'quvchilarda faol harakat va qiziqish uyg'otiladi. Ta'lim jarayoni, uning rivojlanishi va samarali kechishi ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ishonchi asosida qurilgan ochiq muloqotiga bog'liq. Dars jarayonidagi o'yinlar esa bu muhitni mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi. O'yinlar guruhlarda ishlab mashq qilishga odatlantiradi va uncha ko'p vaqtni olmaydi. Jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligi oshadi va darsga nisbatan diqqat-e'tibori kuchayadi. O'yinlar vositasida o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, kichik guruh a'zolarining ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradi. O'yinlarni asosan darsning kirish yoki yakuniy qismida o'tkazish maqsadga muvofiqligi qo'llanmalardan ma'lum. O'yinlarni maqsadiga binoan turlarga ajratish mumkin:

«So'zdan so'z top» o'yini. Bu o'yinda bir so'zdan bir necha so'zlar keltirib chiqarish talab qilinadi. Bu o'yin turi o'quvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi, ularda topqirlik qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Bu o'yinni aynan takrorlashdan qochib, ma'lum bir mavzuga bog'liq holda o'tkazish yo'llari xususida fikr yuritamiz.

Berilgan so'z tarkibidagi harflarning turli kombinatsiyasidan foydalanib, bir necha so'zlar hosil qilish mumkin. Demak, bu o'yinni ma'lum bir mavzu bilan bog'liq holda o'tkazsa ham bo'ladi. «So'zdan so'z» o'yinidan tilning barcha sathlarini o'qitishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo'limida shakldosh, zid ma'noli so'zlar mavzularini o'rganishda bu o'yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o'qituvchi shakldosh yoki zid ma'noli so'zlarni keltirib chiqarish mumkin bo'lgan so'zlarni tanlay bilishi va shunday keyingina

ularni o'quvchilar e'tiboriga havola qilishi lozim. Omonim (shakldosh) so'zlar mavzusi o'rganilgach, o'quvchilarga quyidagi so'zlarniberish va ulardan shakldosh so'zlarni keltirib chiqarish vazifasi topshiriladi. **Gulhamishabahor, tutqich, chekinmoq.** Tutqich so'zidan tut (tutmoq fe'li, mevali daraxt), chek (chekmoq fe'li, chek patta, ...) ishtirokida shakldoshlik xususiyatiga ega bo'lgan so'zlarni keltirib chiqarish mumkin. Bundan tashqari, bittagina gulhamishabahor so'zidan or, ur, hamisha, ham, bashara, gul, ruh, baho, bu, hashar, hamishabahor so'zlarini yasash mumkin.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, bugungi har qanday zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim oluvchilarda o'quv-bilish faolligini oshirish, ularni kichik guruh va jamoa holida ishlash, o'rganilayotgan mavzu, muammolar bo'yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, o'z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g'oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga rag'batlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, bugungi zamonaviy metodlar bugungi ta'lim tizimidagi yangi istiqbolli yo'nalish sifatida qaralmoqda. O'quvchi-talaba yoshlarni ijodiy fikrlashga undovchi, biror bir mavzu haqidagi bilimlarni atroflicha egallash va tushunchalar hosil qilishda kattagina ahamiyat kasb etadi

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Mirziyoev Sh.M. O'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir // <https://religions.uz/news/detail?id=1227>.

2.Boshlang'ich ta'lim Konsepsiyasi / Mualliflar: Q.A.Abdullaeva, R.G'.Safarova, M.O.Ochilov, K.N.Nazarov, N.U.Bikbaeva, M.A.Zaynitdinova // Boshlang'ich ta'lim j. – T., 2018. № 6. – 12-18-b.

3.Safarova R., Musaev U., Musaev P., Yusupova F., Nurjanova R. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim strategiyasi muammolari va ta'lim mazmunining yangi modellari, ularni tatbiqetish yo'llari. – T.: "Fan", 2015. – 85-86-b. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – T.: "Fan", 2018. – 160 b. Yoldoshev M. Lingupoetics of literary text. - T.: "Fan", 2018. - 160 p. Юлдошев М. Лингвопоэтика художественного текста. – T.: «Фан», 2018. – 160 с.

4.Usmonov S. Boshlang'ich sinflarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning pedagogik asoslari: Ped. fanl. nomz diss. avtoref. – T.: 2014. – 24 b.

5.Tarbiya / Ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. Tuzuvchi M.N.Aminov, mas'ulmuharrir A.M.Majidov. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2010. – 528 b.